

Inž. Ante Jelavić
Institut za jadranske kulture, Split

STANJE POLJOPRIVREDE I ODLAZAK RADNE SNAGE NA RAD U INOZEMSTVO IZ IMOTSKE OPĆINE

UVOD

Odlazak radne snage iz zemalja s viškom radne snage u zemlje koje nemaju dovoljno radne snage, stara je društvena pojava. Danas je ta pojava mnogo jača, jer postoje uvjeti za brže i masovnije preseljavanje ljudi iz jedne u drugu zemlju, a osim toga postoje veće razlike između potreba i viškova radne snage. U tom općem kretanju izdvajaju se turisti, koji se kreću u svijetu tražeći mjesta gdje će se odmoriti i zabaviti. Nas interesira radna snaga koja se pokreće iz jedne u drugu zemlju tražeći posla i bolju zaradu. U tom općem kretanju, očito je, da je broj radnika iz pojedinih zemalja veoma različit, a može se ustanoviti, da broj iseljavanja na rad nije jednak ni u jednoj zemlji, te se razlikuje u pojedinim rejonima jedne iste zemlje, što znači da ekonomska emigracija ima više uzroka koji su po svojoj prirodi veoma različiti. U zadnje vrijeme, broj iseljene radne snage iz Jugoslavije je znatno porastao, najviše iz Hrvatske, a posebno iz primorske Hrvatske. Taj broj je toliko velik, da postaje veoma zabrinjavajući.

Za objašnjenje te pojave ovdje se uzima u razmatranje odlazak na rad iz općine Imotski, gdje je iseljavanje vjerojatno najjače. Smatramo da ta općina najbolje odgovara za razmatranje tog problema, jer su u toj općini jako izraženi uzroci, pa prema tome i posljedice.

Prije svega, potrebno je iznijeti neke prirodne značajke područja imotske općine, kako bi se dobio bolji uvid u prirodne prilike općine. Imotska općina ima ukupno površinu 606,07 km² a smještena je u zaleđu Biokova. Nadmorska visina naseljenog područja kreće se od 250 m (Imotsko polje) do 600 m (Studenci) nadmorske visine. Ukupna obradiva površina iznosi 11.400 ha, od čega su oranice 9.198 ha, vinogradi 1904 ha, voćnjaci 22 ha i livade 305 ha. Obradive površine iznose 19% od sveukupne površine. Za lakše i bolje razmatranje, područje općine podijeljeno je na grupe sela i to: 1. Sjeverozapadna sela (Aržano, Studenci, Svib, Dobranje, Lovreć, Cista Provo, Velika Cista, Opanci i Ričice).

Sva ta sela su smještena u sjeverozapadnom dijelu općine na 350—600 m nadmorske visine. Taj izrazito krševiti plato izložen je jakim hladnim vjetrovima, te zbog nepovoljne klime, prilika tla i nadmorske visine ima škrte uvjete za poljoprivredu. Obradivo tlo je u krškim uvalama i ponikvama (krškim poljima), te djelomično manje površine razbacane po kršu. Obzirom na prirodne prilike ovdje je moguć ratarsko-stočarski sistem gospodarenja. Taj dio općine ima ukupnu površinu 21.688 ha, od čega je obradivo 3.303 ha ili 15,20% Obradene površine sastoje se iz: oranica 3.100 ha, vinograda 97 ha, voćnjaka 2 ha i livada 104 ha.

2. Biokovska sela: (Župa, Raščane, Zagvozd, Medov Dolac, Dobrinče, Slivno i Krstacije). Ta sela su smještena na sjeveroistočnom podnožju Biokova, u jugoistočnom dijelu općine na 200 do 500 m nadmorske visine. Obradive površine su smještene u uvalama, ponikvama i razbacane u ljutom kršu.

Klima je u jednom dijelu ovih sela blaža nego u prvoj grupi sela. Ukupna površina toga dijela općine je 18.661 ha, od čega se obrađuje 1.571 ha ili 8,4%. Struktura obradivih površina je: oranice 1.317 ha, vinograda 193 ha, voćnjaci 11 ha, a sve ostale neobrađive površine iznose 91,6%.

3. Pripoljska sela: (Imotski-Glavina, Lokvičić, Podbablje, Poljica, Proložac, Postranje, Zmijavci, Runović i Vinjane). Sva ta sela smještena su na rubovima Imotskog polja i najveći dio obradivih površina nalazi se u Imotskom polju, gdje su aluvijalna duboka tla, kroz koja protječe rijeka Vrljica. U gornjem dijelu polja izgrađen je i natapni sistem za 2000 ha. Ukupna površina pripoljskog dijela općine ima 21.318 ha, od čega je obrađeno 6.502 ha ili 30,5%. Obradene površine sastoje se od oranica 4.683 ha, vinograda 1609 ha, voćnjaka 9 ha i livada 210 ha. U prve dvije grupe sela obradivo je 10—16,0%, a u pripoljskim selima obradivo je 30,5% i to na dubokom aluvijalnom tlu, koje se jednim dijelom može natapati. Ovdje je vinogradarstvo veoma snažna grana koja u obrađenim površinama predstavlja 25%.

Napominje se, da poljoprivredna gospodarstva ispašom koriste svoje privatne i društvene kršne pašnjačke površine, koje po jednom gospodarstvu iznose u prvoj grupi sela 4,8 ha, u drugoj grupi 5,6 ha i u trećoj grupi (pripoljskim selima) 2 ha. Te površine imaju veliko značenje u strukturi površina, a posebno za razvoj stočarstva.

Klima pripoljskih sela blaža je nego u ostalom dijelu općine (s. g. 15°C), jer se ona ovdje širi iz doline Neretve. Glavne poljoprivredne grane u pripoljskim selima jesu vinova loza, duhan, žitarice sa stočnim biljem. Prema tome terenske i klimatske prilike u prve dvije grupe sela su znatno nepovoljnije za poljoprivredu nego u pripoljskim selima.

ISELJAVANJE NA RAD IZMEĐU DVA RATA

Za bolje upoznavanje problema radne emigracije, dobro je da se radi usporedbe razmatranje proširi i na stanje između dva rata. Sjeverozapadna sela zbog škrtih obradivih površina i oštrije klime imala su uvijek i škrtu poljoprivrednu proizvodnju. Obzirom na klimatske prilike u tim selima se nije gajio duhan niti loza. U ranija vremena, u vrijeme naturalne poljoprivrede, uz bavljenje poljoprivrednom, stanovnici tih sela bavili su se trgovinom i prenosom poljoprivrednih proizvoda iz primorja u susjednu Bosnu, (ulje, vino, smokve i dr.), a iz Bosne su donosili u Primorje žitarice, krumpir, stoku i drugo. Iz takve djelatnosti razvio se kod ljudi smisao za trgovinu kućarenjem, koje se kasnije proširilo izvan granica zemlje. Između dva rata, a i prije prvog svjetskog rata, kućarenjem se bavio određeni broj stanovnika, 300 do 500 ljudi. U razdoblju 1922—1935. godine broj kućaraca se uvijek kretao u tim granicama sa najmanjim brojem 200 u 1932. godini. Kućarenje je bila dopuna njihovoj škrtjoj poljoprivredi. U razdoblju od 14 godina iselilo je iz tih sela samo 46 ljudi u prekomorske zemlje, što znači da su kućarenjem osigurali dopunske prihode za svoja domaćinstva.

U biokovskim selima broj iseljavanja se povećao s porastom ondašnje privredne krize. Iseljavanje na rad u evropske zemlje kreće se od 38 ljudi u 1922. godini do 222 čovjeka 1929. godine. Ljudi iz tih sela odlazili su u evropske zemlje na rad, a ne na kućarenje, jer oni nisu imali tradicije i nisu se mogli uključiti u takav posao. Interesantno je spomenuti da su

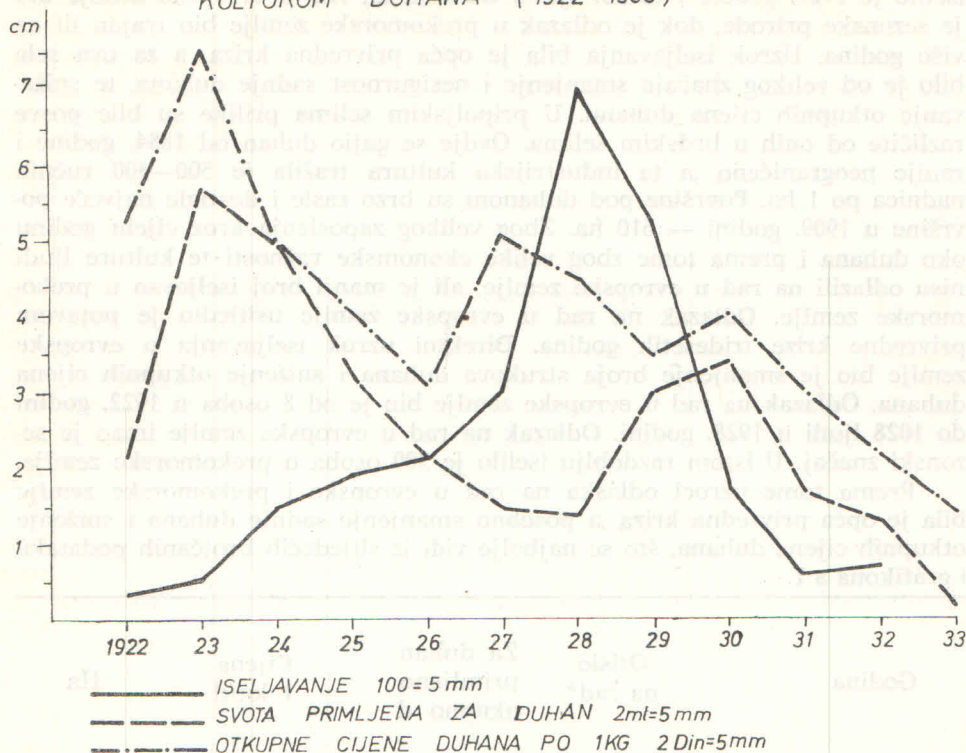
ljudi iz tih sela išli više na rad u prekomorske zemlje, tako da je u razdoblju od 14 godina iselilo 1006 osoba u prekomorske zemlje. Najveći broj iselilo je 1929. godine i to 227 ljudi. Odlazak na rad u evropske zemlje bio je sezonske prirode, dok je odlazak u prekomorske zemlje bio trajan ili na više godina. Uzrok iseljavanja bila je opća privredna kriza, a za ova sela bilo je od velikog značaja smanjenje i nesigurnost sadnje duhana, te snižavanje otkupnih cijena duhanu. U pripoljskim selima prilike su bile posve različite od onih u brdskim selima. Ovdje se gajio duhan od 1884. godine i ranije neograničeno, a ta industrijska kultura tražila je 500—600 ručnih nadnica po 1 ha. Površine pod duhanom su brzo rasle i dostigle najveće površine u 1909. godini — 610 ha. Zbog velikog zaposlenja kroz cijelu godinu oko duhana i prema tome zbog velike ekonomske važnosti te kulture ljudi nisu odlazili na rad u evropske zemlje, ali je manji broj iseljavao u prekomorske zemlje. Odlazak na rad u evropske zemlje uslijedio je pojavom privredne krize tridesetih godina. Direktni uzrok iseljavanja u evropske zemlje bio je smanjenje broja strukova duhana i sniženje otkupnih cijena duhana. Odlazak na rad u evropske zemlje bio je od 8 osoba u 1922. godini do 1028 ljudi u 1928. godini. Odlazak na rad u evropske zemlje imao je sezonski značaj. U istom razdoblju iselilo je 300 osoba u prekomorske zemlje.

Prema tome uzroci odlaska na rad u evropske i prekomorske zemlje bila je opća privredna kriza, a posebno smanjenje sadnje duhana i sniženje otkupnih cijena duhana, što se najbolje vidi iz slijedećih brojčanih podataka i grafikona a I.

Godina	Otišlo na rad*	Za duhan primljeno ukupno d	Cijena 1 kg/d	Ha
1913.	—	2,085.161	2,02 kruna	501
1922.	76	8,289.372	20,96 dinara	263
1923.	99	22,880.176	30,79 dinara	480
1924.	304	20,689.145	19,70 dinara	557
1925.	389	6,949.516	15,89 dinara	365
1926.	422	4,208.876	13,07 dinara	295
1927.	595	2,965.516	19,63 dinara	204
1928.	1.413	2,770.333	18,56 dinara	205
1929.	1.239	6,098.790	14,11 dinara	212
1930.	347	6,870.492	16,59 dinara	245
1931.	64	3,437.143	12,20 dinara	280
1932.	77	2,778.079	11,05 dinara	253
1933.		601.486	6,74 dinara	109

* Nije uračunat broj kućaraca, jer ta sela ne gaje duhan.

Grafikon 1. ODLAZAK NA RAD U INOZEMSTVO POVEZANO SA
KULTUROM DUHANA (1922-1933)

Podjela područja općine na tri dijela učinjena je zato jer se radi o različitim proizvodnim uvjetima za poljoprivrednu proizvodnju, pa prema tome i za život u pojedinoj grupi sela. Iznijeli smo brojčane podatke o iseljavanju među dva rata iz pojedine grupe sela kao i uzroke iseljavanja, kako bi se moglo usporediti sa današnjim iseljavanjem i uzrocima. Broj poljoprivrednika, koji su odlazili na rad bio je u granicama viškova radne snage, tako da poljoprivreda nije trpila zbog pomanjkanja radne snage.

DANAŠNJI ODLAZAK NA RAD U INOZEMSTVO

Na području imotske općine žive danas 48.629 stanovnika u 9.547 domaćinstava. Od sveukupnog broja domaćinstava pripada poljoprivrednim domaćinstvima 8.527. Poljoprivredna domaćinstva su podijeljena u tri grupe sela, kako bi se što bolje uočile prirodne prilike pojedinih sela i posljedice tih prilika na poljoprivrednu proizvodnju i na odlazak u strane zemlje, što pokazuju slijedeći podaci.

Grupa sela	Br. poljo- priv. do- maćin- stava	Br. poljo- priv. sta- novnika	Br član. po do- mać.	Obradive površine po 1 gospodarstvu	
				Ha	Ha
Sjeverozapadna sela	2.409	12.733	5,24	3,303	1,37
Biokovska sela	1.491	6.732	4,51	1.571	1,05
Pripoljska sela	4.628	24.798	5,35	6.502	1,40
	8.528	44.263	5,18	11,376	1,33

Podaci pokazuju da je prosjek površine po jednom domaćinstvu nizak. U prvoj grupi sela 1,37 ha, u drugoj grupi 1,05 ha po domaćinstvu. Domaćinstva u pripoljskim selima imaju prosjek površina po domaćinstvu 1,40 ha. Kad se uzme u obzir da su tla i klima u Imotskom polju najbolja i da se mogu napaćati, očito je da su prilike za poljoprivredu znatno povoljnije. Od ukupnih poljoprivrednih domaćinstava ima 73,2% domaćinstava do 2 ha, od 2—3 13,2%, 3—5 ha 9,6%, 5—8 ha 2,6% i preko 8 ha 1,1% po domaćinstvu, što znači da bi iseljavanje bilo više interesantno za kategorije sa nižim i lošijim površinama. Međutim, to nije slučaj, jer je odlazak na rad izvan gospodarstva općenit i velik, iz gospodarstava s manjim i većim površinama.

Od velikog značenja je vinogradarstvo u pripoljskim selima gdje je pod vinogradima 1568 ha ili 24,28% od obradivih površina. Na osnovi sirovinske baze (grožđa) privatnih gospodarstava izgrađen je podrum kapaciteta 750 vagona vina. Izgradnjom podruma očekivalo se da će vinarije i vinogradari naći način suradnje i djelovati na unapređenju vinogradarstva i vinarstva, ali se na žalost to očekivanje nije ostvarilo. I ta okolnost je također jedan od uzroka povećanja odlaska na rad u inozemstvo. Na području općine žive 44.263 poljoprivrednih stanovnika, od kojeg broja je oko 50% muških i 50% ženskih. Ako se uzme da je 45% aktivnog stanovništva, to znači da je 20.000 stanovnika aktivno i to 10.000 muških i 10.000 ženskih. U prvoj grupi sela ima 2864 aktivne muške radne snage, u drugoj grupi 1.515 i u pripoljskim selima 5.580 aktivne muške radne snage.

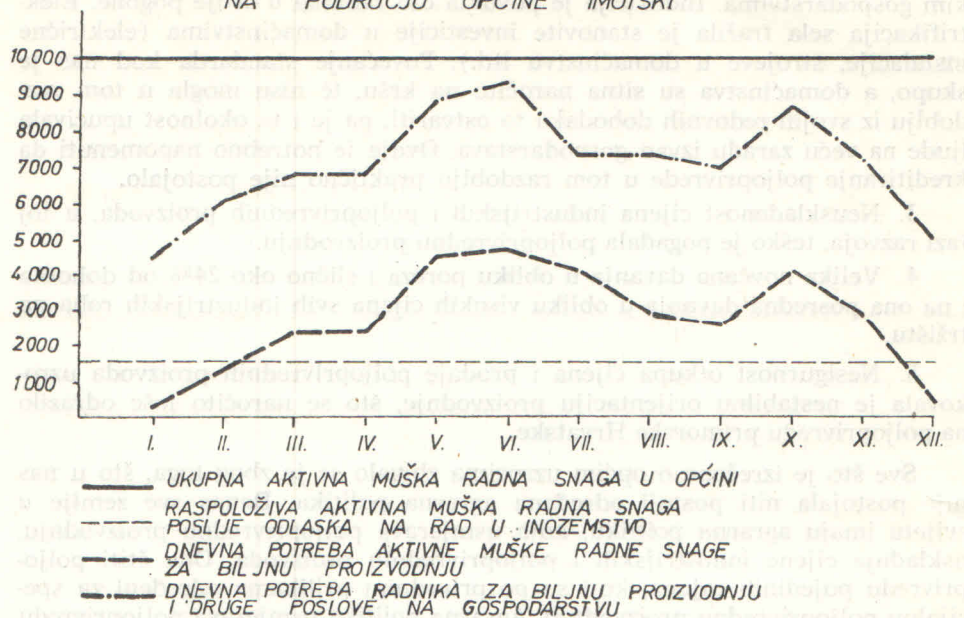
Obradive površine prema raspoloživoj poljoprivredno aktivnoj muškoj radnoj snazi kako slijedi:

Grupa sela	Obr. povr. ha	Maksim. dnev. potreba radn. V—VI za bilj. i dr. radove		Ima muš. radn. snage prije iseljenja		Raspo. br. muš. radn. pos. iseli. 85,3% Po 1		za bilj. pr. i dr. radove
		Ukup. rad.	Po 1 ha	Ukup. no	Po 1 ha	po rasp.	ha	
I Sjevero-zapadna sela	3.303	976	0,29	2.864	0,87	421	0,12	za bilj. pr. i dr. radove
II Biokovska sela	1.571	630	0,40	1.515	0,97	223	0,14	za bilj. pr. dr. radove
III Biokovska sela	6.502	3.100	0,47	5.580	0,86	820	0,20	za bilj. pr. dr. radove
Ukupno	11.376	4.706	0,41	9.959	0,873	1.464	0,128	za bilj. pr. i dr. radove

Očito je da na području ima dovoljno muške radne snage za maksimalne dnevne potrebe, koje se pojavljuju u razdoblju V—VI mjeseca. U prve dvije grupe sela ima i viškova radne snage. U svim drugim mjesecima potrebe radne snage su niže i viškovi se mogu koristiti izvan poljoprivrede. Danas poslije odlaska 8.500 radnika vani, poljoprivredna gospodarstva su ostala bez radne snage za razdoblje maksimalnih potreba. Danas poslije odlaska na rad na 1 ha obradive zemlje otpada dnevno 0,12 do 0,14 radnika a potrebe su od 0,29 do 0,47 radnika/dan za razdoblje maksimalnih potreba V—VI mjesec.

Kako jedan dio poljoprivrednih poslova mogu obavljati žene, dječaci i stariji članovi gospodarstva (radovi u stočarstvu, domaćinstvu i neki drugi) to se može uzeti da potrebe radne snage za biljnu proizvodnju povećanu za 10—20% predstavljaju potrebe na muškoj aktivnoj radnoj snazi. Iz podataka i grafikona 2 vidi se da su ti manjkovi veoma veliki. Danas je odsutno na radu u inozemstvu iz imotske općine oko 8.500 aktivne muške radne snage ili oko 85,3%, te je ostalo 1464 muških radnika. Može se uzeti da je ovaj broj niži za 15—20% zbog broja radnika koji rade izvan poljoprivrede u našoj zemlji. Maksimalne dnevne potrebe poljoprivredne radne snage su 9.038 što znači da danas ima raspoložive radne snage oko 1464 radnika za sveukupnu poljoprivredu. U takvim prilikama poljoprivreda mora naglo nazadovati, a osobito u pripoljskim selima, gdje vinogradarstvo predstavlja 25% obradivih površina i duhan 4%. (grafikon 2).

Grafikon 2. RASPOLOŽIVA I POTREBNA MUŠKA RADNA SNAGA NA PODRUČJU OPĆINE IMOTSKI

UZROCI ODLASKA NA RAD U INOZEMSTVO

Uzroci odlaska na rad u inozemstvo su mnogobrojni i veoma različiti, a mogu se podijeliti u dvije grupe: opći uzroci, koji su u manjoj ili većoj mjeri zajednički za poljoprivredu čitave zemlje i uzroci koji su posebni za jedno uže poljoprivredno područje.

Opći uzroci su slijedeći:

1. Neposredno poslije rata plan zemlje bio je obnavljanje porušenoga, a taj plan je zahtijevao mnogo radne snage i materijalnih troškova. U isto vrijeme postavljen je čvrsti plan elektrifikacije i industrijalizacije zemlje. Izgradnju jednog takvog programa, a u razmjerno kratkom vremenu zahtijevala je ogromne žrtve od svih primarnih privrednih grana. To je tako planirano sa namjerom da će industrija poslije svoje izgradnje, pomoći unapređenju poljoprivrede i drugih primarnih privrednih grana. Može se reći da poljoprivreda još i danas daje svoj veliki doprinos industriji. Istina je, da industrija daje poljoprivredi svoje proizvode, ali uz visoke cijene s obzirom na cijene poljoprivrednom proizvodu, a često i ne tako dobre.

2. Razvoj elektrifikacije i industrije utjecao je znatno na ljude u seljačkim gospodarstvima. Industrija je povukla dio radnika u svoje pogone. Elektrifikacija sela tražila je stanovite investicije u domaćinstvima (električne instalacije, strojeve u domaćinstvu itd.). Povećanje standarda kod nas je skupo, a domaćinstva su sitna naročito na kršu, te nisu mogla u tom razdoblju iz svojih redovnih dohodaka to ostvariti, pa je i ta okolnost upućivala ljude na veću zaradu izvan gospodarstava. Ovdje je potrebno napomenuti da kreditiranje poljoprivrede u tom razdoblju praktično nije postojalo.

3. Neusklađenost cijena industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, u toj fazi razvoja, teško je pogađala poljoprivrednu proizvodnju.

4. Velika novčana davanja u obliku poreza i slično oko 24% od dohotka i na ona posredna davanja u obliku visokih cijena svih industrijskih roba na tržištu.

5. Nesigurnost otkupa cijena i prodaje poljoprivrednih proizvoda uzrokovala je nestabilnu orijentaciju proizvodnje, što se naročito loše odrazilo na poljoprivredu primorske Hrvatske.

Sve što je izrečeno o općim uzrocima zbivalo se je zbog toga, što u nas nije postojala niti postoji određena agrarna politika. Danas sve zemlje u svijetu imaju agrarnu politiku, koja usmjerava poljoprivrednu proizvodnju, usklađuje cijene industrijskih i poljoprivrednih proizvoda. Ona štiti poljoprivredu pojedinih rajona, koji su po prirodnim prilikama određeni za specijalnu poljoprivrednu proizvodnju. Agrarna politika usmjerava poljoprivredu u interesu naroda u pojedinim rejonima.

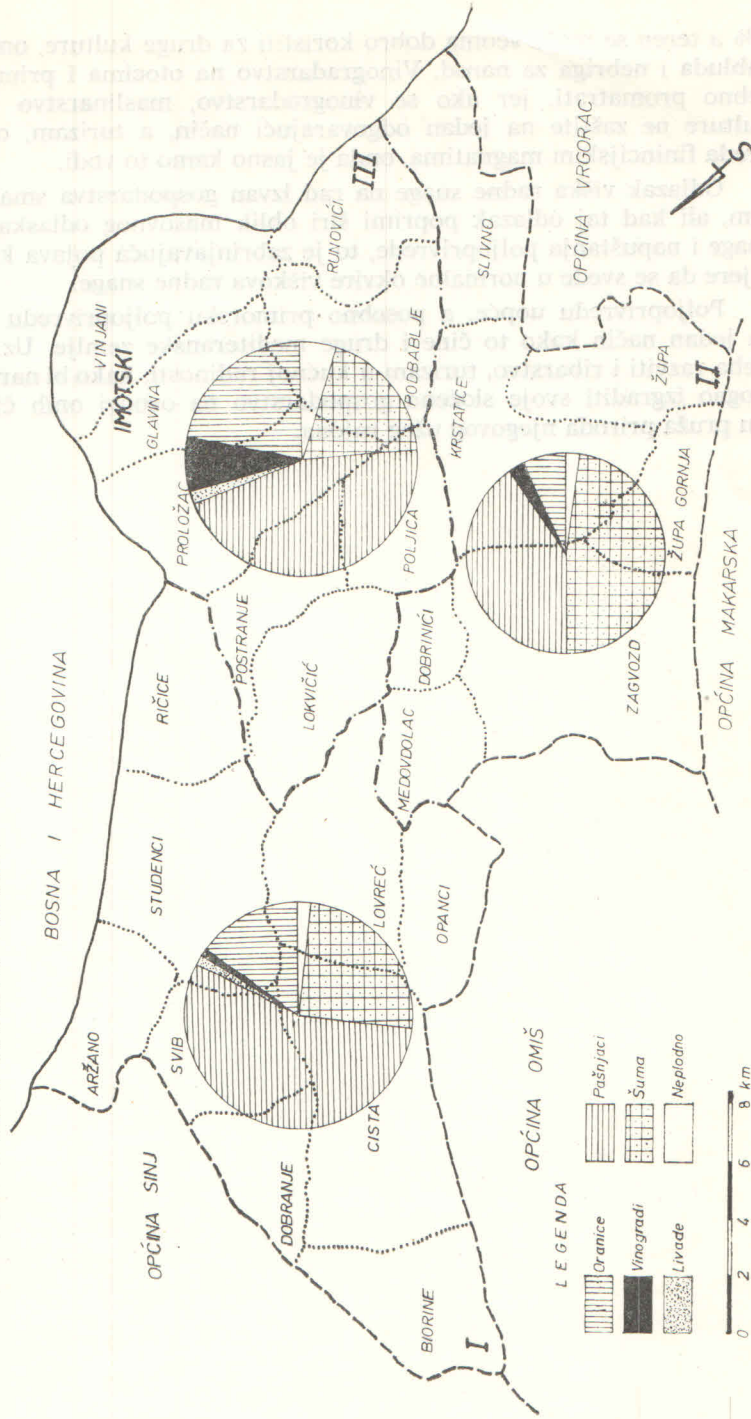
Osim spomenutih općih uzroka, odlazak na rad u inozemstvo iz imotske općine pojačanje i smanjenje broja strukova duhana i snižavanjem otkupnih cijena duhana (600 d/kg). U isto vrijeme vinogradarstvo na 1600 ha zbog loše politike, zanemareno je iako u Imotskom polju postoji vinarija kapaciteta 750 vagona vina. Odlazak na rad u inozemstvo i zimotske općine nije danas u granicama viškova aktivne muške radne snage, nego iseljavanje predstavlja 85,3% ili skoro svu aktivnu mušku radnu snagu.

POSLEDICE VELIKOG ODLASKA RADNE SNAGE IZVAN POLJOPRAVREDE

Nepostojanje agrarne politike u nas imalo je teške posljedice u svim poljoprivrednim rajonima. U rajonu primorske Hrvatske, te posljedice su se mnogo jače odrazile na ekonomske prilike sela, na narod i upravo to je glavni uzrok za masovni odlazak na rad iz ovih krajeva. U primorskoj Hrvatskoj vinogradarstvo i voćarstvo (maslinarstvo) predstavljaju do 80% površine, a to znači da te poljoprivredne kulture predstavljaju ekonomsku osnovu za život naroda na otocima i u primorju. Ako se problem vinogradarstva i vinarstva na otocima bude razmatrao kao i tamo gdje vinarstvo predstavlja

Područje općine Imotski
 KATASTRARSKÉ OPĆINE I STRUKTURA POVRŠINA

5% a teren se može veoma dobro koristiti za druge kulture, onda je to velika zabluda i nebriga za narod. Vinogradarstvo na otocima i primorju treba posebno promatrati, jer ako se vinogradarstvo, maslinarstvo i druge južne kulture ne zaštite na jedan odgovarajući način, a turizam, odnosno obala, preda finincijskim magnatima, onda je jasno kamo to vodi.

Odlazak viška radne snage na rad izvan gospodarstva smatra se normalnim, ali kad taj odlazak poprimi širi oblik masovnog odlaska muške radne snage i napuštanja poljoprivrede, to je zabrinjavajuća pojava koja traži hitne mjere da se sveđe u normalne okvire viškova radne snage.

Poljoprivredu uopće, a posebno primorsku poljoprivredu treba zaštititi na jedan način kako to čine i druge mediteranske zemlje. Uz poljoprivredu treba razviti i ribarstvo, turizam u kućnoj radinosti, kako bi narod u primorju, mogao izgraditi svoje složeno gospodarstvo na osnovi onih činbenika, koje mu pruža priroda njegovog užeg rajona.

